

Recenzja
pracy doktorskiej mgr Teresy Kudyby:
„Dzieje przemysłu wapienniczego i cementowego na Śląsku Opolskim
od XIX wieku do czasów najnowszych”

Zrealizowany przez panią mgr Teresę Kudybę zamysł napisania pracy doktorskiej: „Dzieje przemysłu wapienniczego i cementowego na Śląsku Opolskim od XIX wieku do czasów najnowszych” zasługuje na aprobowaną uwagę. W historiografii brakuje dotychczas pozycji prezentującej tak szeroko i wielowątkowo problematykę opolskiego przemysłu budowlanych materiałów wiążących. Jest też inicjatywą pożądaną, gdyż przemysł ten nie tylko przez długi okres determinował w znaczącym stopniu zmiany gospodarcze i stosunki społeczne regionu, ale pozostawił także trwałe, fizyczne ślady w krajobrazie oraz infrastrukturze Opola i jego okolic. Ta „szorstka kohabitacja” nie została przerwana. Opolszczyzna jest nadal ważnym gospodarczo „białym zagłębiem”, na terenie którego znajdują się dwie zaawansowane technologicznie cementownie – największa w Europie Cementownia „GóraŹdże” i gruntownie zmodernizowana Cementownia „Odra”. Działają tutaj także nowoczesne zakłady wapiennicze firmy Lhoist.

Rozprawa jest tym cenniejsza, iż obejmuje obszar badawczy, który jest słabo rozeznany i udokumentowany, a w wielu przypadkach niemal zupełnie pozbawiony artefaktów minionej działalności przemysłowej. Źródłami informacji, do których odwoływała się pani mgr T. Kudyba, pozostawały wówczas pamięć byłych pracowników nieistniejących już zakładów przemysłowych oraz ich potomków, a także pamiętniki i nieliczne dokumenty–pamiątki zgromadzone przez pasjonatów historii Opolszczyzny.

W rozprawie wyróżnić należy dwie zasadnicze części – pierwszą, poświęconą opolskiemu przemysłowi wapienniczemu (rozdział I) i część drugą będącą opisem dziejów przemysłu cementowego regionu – rozdziały II i III. W obu tych częściach Autorka wydzieliła dwa okresy, przyjmując za cezurę czasową rok 1945.

W IV. rozdziale pracy Autorka opisała aktualny stan zespołów obiektów architektonicznych pozostałych po zlikwidowanych cementowniach oraz wskazała spektakularne przykłady wykorzystania cementu opolskiego. Zaprezentowała także obszary pozyskiwania surowców mineralnych przez zakłady wapiennicze i cementownie – obecne i niegdysiejsze kamieniołomy, traktując je jako przestrzeń badań naukowych i podkreślając ich znaczenie w geoturystyce, edukacji, rekreacji oraz w promocji regionu. Wskazała także potrzebę utworzenia muzeum opolskiego dziedzictwa przemysłowego.

Dysertację dopełniają elementy formalne: zakończenie, spis treści, spis tabel, bibliografia, streszczenia w językach: polskim, niemieckim i angielskim oraz aneks zawierający ponad sto reprodukcji fotografii i rysunków. Praca liczy ogółem 331 stron.

W ważnym dla odbioru treści rozprawy obszernym wstępie Autorka zdefiniowała problem badawczy oraz omówiła aktualny stan badań dziejów przemysłu wapienniczego i cementowego Opolszczyzny. Określiła również cezury czasowe tematyki dysertacji, obszar objęty badaniami, zastosowane metody badawcze, bazę źródłową i strukturę pracy. Przedstawiła także swą aktywność zawodową związaną bezpośrednio z tematyką rozprawy.

Przekaz informacji o przemyśle wapienniczym na Śląsku Opolskim rozpoczyna podrozdział poświęcony w znacznej części genezie złóż wapieni i margli zalegających na tym obszarze. Opis jest w moim odczuciu nadmiernie rozbudowany. Można go zastąpić krótszą prezentacją o uwarunkowaniach, jakie powinny spełniać surowce wykorzystywane w procesie wypalania wapna, wskazując jedynie formacje geologiczne, z których pochodzą te surowce. Informacje zawarte w omawianym podrozdziale mogą natomiast wzbogacić treści rozdziału IV., zwłaszcza opisy kamieniołomów opolskich.

Obszerny opis dziejów poszczególnych rejonów produkcji wapna na terenie Opolszczyzny przed 1945 rokiem (Autorka wydzieliła 6 takich rejonów) zawiera wiele wartościowych informacji o wczesnych, „rzemieślniczych” sposobach wytwarzania wapna i sukcesywnym przekształcaniu się ich w technologię realizowaną w zakładach przemysłowych. Pani mgr Teresa Kudyba dowodnie wykazała wielką rolę jaką w rozwoju i konsolidacji przemysłu wapienniczego Opolszczyzny odegrała sieć kolejowa oraz zmiany, jakie nastąpiły w wyniku I wojny światowej i podziału Śląska. Omówiła także konsekwencje Wielkiego Kryzysu 1929–1933 i funkcjonowanie opolskiego przemysłu wapienniczego w czasie II wojny światowej. W dobrze zredagowanym tekście zwracają uwagę liczne cytaty pochodzące z trudno dostępnych materiałów pamiętnikarskich. Opis zakładów wapienniczych obejmuje szeroki zakres ich działalności, w tym organizację pracy oraz powiązania funkcjonalne i kapitałowe. Dane te w sposób znakomity uzupełniają informacje o technikach wypalania wapna. Autorka wprowadza czytelnika w świat zarzuconych, bezpowrotnie minionych technologii, pamiątki po których stopniowo niszczeją i również odchodzą w niebyt. Bardzo interesujące są opisy historycznych konstrukcji pieców szybowych i pieców kręgowych Hoffmanna oraz technik ich obsługi, a także informacje o ich losach po zaprzestaniu działalności produkcyjnej.

Informacje o dziejach przemysłu wapienniczego na Opolszczyźnie po II wojnie światowej są równie ciekawe. Stanowią dobrze zredagowany opis efektów odbudowy przedwojennej substancji przemysłowej, stopniowo uzupełnianej i eliminowanej przez nowe konstrukcje pieców szybowych – piece 25T, a następnie piece typu 100(A, B, C, C1 i C2), zastąpione z kolei przez wysokowydajne, dwuszybowe piece typu Maerz. Interesujący jest również opis zmian organizacyjnych i własnościowych opolskiego przemysłu wapienniczego jakie nastąpiły w omawianym okresie.

Prezentację dziejów przemysłu cementowego na Śląsku Opolskim przed II wojną światową (rozdział II) poprzedzają informacje o historii i rodzajach budowlanych spoiw mineralnych oraz szeroko nakreślone uwarunkowania, w jakich powstał i rozwijał się na Śląsku Opolskim przemysł cementowy.

Bardzo starannie opracowana została obszerna i bogata w informacje część pracy, poświęcona dziejom poszczególnych cementowni Opolszczyzny. Autorka dotarła do wielu unikalnych materiałów źródłowych, co wzbogaciło treść rozprawy i pozwoliło między innymi na sprostowanie „nobiletowanych przez czas” nieścisłości i błędnych informacji dotyczących np. lokalizacji niektórych cementowni. Omawiany fragment dysertacji zawiera szereg niepublikowanych dotychczas, ciekawych i ważnych informacji nie tylko o ówczesnych cementowniach, ale także o prominentnych postaciach związanych z ich powstaniem i zarządzaniem. Na szczególną uwagę zasługują informacje dotyczące działalności Friedricha Wilhelma Grundmanna, utalentowanego przedsiębiorcy-wizjonera, pomysłodawcy, współinwestora, a następnie właściciela pierwszej cementowni działającej na terenie Śląska Opolskiego. Wartościowym uzupełnieniem tekstu są umieszczone w „Załączniku” ilustracje, w tym znaczna liczba reprodukcji fotografii wykonanych przez Autorkę rozprawy.

Pochlebne uwagi odnieść należy również do treści III. rozdziału rozprawy; „Przemysł cementowy na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej”, podkreślając równocześnie godny pochwały upór Autorki w pozyskiwaniu materiałów źródłowych. Pani mgr Teresa Kudyba chcąc opisać w sposób obiektywny fatalny stan opolskich cementowni po 1945 roku, sięgnęła nawet do raportu amerykańskich służb wywiadowczych. Bardzo ważne i wartościowe są opisy przywracania zdolności produkcyjnych

cementowniom „Groszowice”, „Piast” i „Bolko” oraz perturbacji związanych z odbudową i rekonstrukcją cementowni „Odra”, a także smutne konstatacje o dewastacji i bezpowrotnej utracie cementowni „Silesia” i „Frauendorf”. Zwraca uwagę dbałość o upamiętnienie realizatorów powojennej rewitalizacji przemysłu cementowego oraz interesujące informacje o roli przemysłu cementowego w tworzeniu i rozwoju szkolnictwa zawodowego, a także Instytutu Przemysłu Wiążących Materiałów Budowlanych, pierwszej utworzonej w Opolu polskiej instytucji naukowo-badawczej o zasięgu ogólnokrajowym. Autorka zwraca uwagę na trwałą współpracę z Instytutem zwłaszcza cementowni „Groszowice”, w której rozwijano oryginalną technologię kompleksowej produkcji tlenku glinu i cementu metodą Jerzego Grzymka. Bardzo dobrze opisane zostały zmiany opolskiego przemysłu cementowego, jakie zaszły w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku – wybudowanie cementowni „Góraźdże” i „Strzelce Opolskie” oraz zaprzestanie produkcji w cementowni „Piast”. Ciekawie i bogato udokumentowany jest również przebieg transformacji ustrojowej i gospodarczej w przemyśle cementowym Opolszczyzny oraz przyczyny zaprzestania produkcji i likwidacja cementowni „Groszowice”, „Bolko” i „Strzelce Opolskie”. Wiele interesujących faktów i szczegółów następujących w tym czasie zmian odśladania obszernie cytowany w rozprawie doskonały wywiad Autorki z Andrzejem Balcerkiem – dyrektorem cementowni „Góraźdże”.

W IV rozdziale rozprawy na szczególną uwagę zasługują dobrze udokumentowane i nie pozbawione emocji opisy aktualnego stanu obiektów, jakie pozostały po nieistniejących już cementowniach. Interesujące są również wskazane przez Autorkę przykłady różnego typu budowli i dzieł inżynierskich, a także realizacji pomnikowych, do wykonania których użyto opolskich cementów, traktowane jako oczywiste dowody wysokiej jakości zastosowanego spoiwa. Wiele wartościowych i sugestywnych informacji wnoszą opisy nieeksploatowanych już kamieniołomów, a także rozważania na temat możliwości ich racjonalnego zagospodarowania. Końcowa część rozdziału (podrozdział 4) jest kolejnym dowodem uporu i wiary Autorki w słuszność działań, których celem nadrzędnym jest ratowanie i racjonalne wykorzystanie relikwów kultury technicznej. Pani mgr Teresa Kudyba krytycznie analizuje aktualny stan opieki nad tymi zabytkami i wskazuje formy działań oraz rozwiązań organizacyjnych prowadzących do skutecznej i trwałej ich ochrony oraz popularyzacji. W podobnym duchu utrzymane jest „Zakończenie”, w którym Autorka sugeruje powołanie w Opolu ośrodka naukowo-badawczego i powiązanego z nim funkcjonalnie muzeum przemysłu cementowego i wapienniczego.

Podsumowanie i wniosek końcowy

Rozprawa doktorska pani mgr Teresy Kudyby ma niezaprzeczalnie cechy wartościowej pracy poznawczej i jest istotnym wkładem w historiografię Opolszczyzny w obszarze uważanym przez wielu badaczy za trudny i niewdzięczny. Stanowi podsumowanie wieloletniego zainteresowania i twórczych działań dokumentacyjnych (filmy, książki, wystawy edukacyjne) Autorki związanych z przemysłem stanowiącym przedmiot rozprawy. Jest dobrze napisanym i doskonale udokumentowanym studium dziejów przemysłu budowlanych materiałów wiążących Śląska Opolskiego w wieku XIX, XX i pierwszym ćwierćwieczu XXI wieku. Niesie ze sobą duży ładunek rzetelnej wiedzy przydatnej zarówno historykom, pracownikom cementowni i zakładów wapienniczych, jak też osobom zajmującym się ochroną dziedzictwa przemysłowego i ekologią przemysłową.

Uważam, iż recenzowana praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim zawarte w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym. Wnioskuje o dopuszczenie mgr Teresy Kudyby do dalszego toku procedowania w przewodzie doktorskim w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie: historia.

Marcel B...